

Pospíšil, Ivo

Několik poznámek na okraj knihy na dvojjediné téma

Slavica litteraria. 2024, vol. 27, iss. 1, pp. 197-202

ISSN 1212-1509 (print); ISSN 2336-4491 (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/SL2024-1-14>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.80795>

License: [CC BY-SA 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/)

Access Date: 23. 12. 2024

Version: 20241220

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Několik poznámek na okraj knihy na dvojediné téma

Ivo Pospíšil (Brno)

Michal Téra: *Zapomenutý ostrov. Západ, Rusko, střední Evropa a otázka naší identity*. Červený Kostelec: Nakladatelství Pavel Mervart, 2022. 424 s. ISBN 978-80-7465-540-1.

Před časem vzbudila tato rozsáhlá, více než čtyřsetstránková publikace určitý rozruch, který však brzy takřka utichl, i když se diskutovala za autorovy přítomnosti v oficiálním debatním pořadu o historii. Pokud se nemýlím, autor byl mimo jiné dotazován, kdy knihu odevzdal do tisku, zda to bylo po 24. 2. 2022, anebo dříve, nicméně si nemyslím, že by to základní východiska a formulace této knihy mohlo zcela změnit, možná jen o něco z různých vnějších i vnitřních důvodů posunout. Už přesně nevím, co autor tehdy odpověděl, ale bylo to patrně na nějakém časovém rozhraní. Netroufám si – a ani to nepovažuji za důležité – vstupovat do publicistických polemik, jimiž je podstatná část z oněch čtyř set stran zaplněna, ani je nepokládám z hlediska vědeckého zkoumání této problematiky za podstatné. Autor je mediálně známá osobnost: kdo není

na sociálních sítích nebo nejméně na ČT, vlastně neexistuje; na jedné straně je dobře, že se problematika Ruska, Slovanů a střední Evropy dostává do médií, a to prostřednictvím někoho, kdo je uznávaným znalcem uvedené problematiky, zvláště Ruska, zejména z pozice obecné a kulturní historie, náboženství a zvláště v této poloze literatury, je tedy kulturním historikem a literárním vědcem, kulturologem, religionistou a snad podle všeho i teologem, ale také překladatelem a básníkem, jenž své věci vydává ve svém kmenovém nakladatelství Pavel Mervart a je nebo dosud byl vzhledem k počtu vystoupení ve vymezeném veřejném prostoru pro oficiální média *persona gratissima*. Takových polyglotů mladší generace se nyní objevila řada; jsou to především lidé se sklonem k historiografii, která jako proslulá královna věd pojme do svého hájemství mnoho, pokud

ne vše. Řada autorových knih vzbudila oprávněnou pozornost a kladná hodnocení, např. komentář a nový překlad *Nestorovy kroniky*, pojednání o slovanském pohanství, o staroruské literatuře, Kyjevské Rusi, podíl na kolektivní publikaci o kulturních, duchovních a etnických kořenech Ruska, na „mladých“ *Dějínách Ruska*, je zde také řada zajímavých studií. Autor je zdatný odborník a také úspěšný publicista a popularizátor a v tomto koridoru se jeho knihy a studie také pohybují; umí psát, vyjadřuje se jasně, srozumitelně, přilehavě a ostře polemizuje, využívaje výrazové exprese, jeho texty jsou čtivé a atraktivní, nevyhýbá se složitým otázkám, spíše je vyhledává a nachází na ně odpovědi, což je jejich mediální výhoda a ovšem i odborné úskalí. Také přítomná monografie si již našla a jistě i najde své čtenáře a možná způsobila a způsobí i určitou senzaci, neboť zasáhla do dnešních žhavých polemik, které mají geopolitický, ideologický a přímo politický rozměr. Jak budou přijaty ony i jejich autor a jak se mu v nich zadaří, záleží na mnoha okolnostech, a zvláště u nás zde platí známé latinské *Quod licet Iovi, non licet bovi*. Z tohoto hlediska si Térova kniha zasluhuje čtenářskou pozornost, jistě i proto, že přispívá svým způsobem k širšímu uchopení potenciální celospolečenské diskuse, která se však v podobě skutečné otevřené diskuse zatím nekoná, a v jistém smyslu může vstoupit do literatury oborů, které se studují na našich univerzitách, z nichž na té pardubické autor působí. Je jeho kniha tedy svéráznou učebnicí, která

opakuje již z dávnější minulosti známé definice, představy a vysvětlení, jež často formuluje jako svěží a nové, a tím také „osvěcuje“ širokou veřejnost, aby se po desetiletích rozvoje české slavistiky v některých tajemných pojmech konečně vyznala, když už nehodlá číst starobylé explikace našich slavistů vytvářené ještě za monarchie a první republiky i později a také v naší současnosti, po celoživotním díle Jana Máchala, Jiřího Horáka, Franka a Slavomíra Wollmana a dalších, jejichž jména by hledat bylo marné: jsou badatelé bez mnohých předchůdců a také řady současníků s výběrovou pamětí. Naopak se uvádějí povrchní, odvozené, zato datačně nové „studie“ těch, kteří z jejich důkladných prací vycházeli a vhodně je dobově aktualizovali a rozměňovali; čtení těchto jmen, neboť toho už dost pamatuji, nemůže nevyvolávat shovívavý úsměv; ukazuje se, že filologická slavistika přesahující k filologickou-areálovým studiím vyžaduje další odbornost a že je tu nebezpečí mimovolného, nechtěného diletantismu, a proto třeba při přesahování mimo oblast jedné odbornosti postupovat obezřetně, aby výsledek nepůsobil směšně. Upřímně řečeno, je to již únavné vysvětlovat rozdíly mezi slavistikou, slovanskou filologií, slovanskou vzájemností, panslavismem a slavjanofilstvím těm, kteří ty rozdíly neznají, necítí nebo znát a cítit ani nechtějí; snad se je alespoň generace „sněhových vloček“ naučí časem rozeznávat. Do jaké míry a jaká bádání světová jsou tu zohledněna, může být také středem pozornosti; takové

literatury je dnes mnoho, leč neměl by se opomíjet fakt, že když dáváme přednost i v úctyhodných vědeckých grémiích tomu, co se napsalo v Berkeley nebo na Stanfordu před výsledky ze sousední pracovny, měli bychom si také uvědomit, jak a z čeho se budovala například západoevropská a americká slavistika a kdo všechno se na tom podílel.

Ocenit nutno tematické rozpětí publikace, které pokrývá dvě základní témata, která stále více vstupují do dnešních geopolitických her: střední Evropa a Rusko a s nimi přirozeně i problémy národní a jiné identity. Ale i to je staré, obehnané téma, jen nově oprášené. Zde začínají prosvítat autorem zajímavě traktované problémy:

1. Podstatný je didaktický rozměr monografie, která kolísá mezi publicistikou, popularizací, polemikou na výsostně ideologické téma a učebnicí, jež poučuje, co je např. slavjanofilství apod., využívajíc víceméně recentních prací, jež spíše jen rozemílají to, co bylo už dávno v základních obrysech popsáno. Monografie je záležitost generační, v níž autor tak trochu sám sobě osvětluje téma, jemuž se rozhodl věnovat. Dílo se může zdát hodně objevným jeho a mladší generaci, která chce začít nový letopočet, někdy objevuje objevené a nechce se stále ohlížet na zašlé stránky starých spisů svých předchůdců (známé jsou případy, kdy mladí badatelé na konci minulého století teprve na zahraničních stážích objevovali tajemné disciplíny, například komparatistiku a genologii). Z toho vyplývá také vyhraněná, razantní

pozice, zjevné sebevědomí až „vševědounost“, slabší míra pochybností nebo schopnosti ponechat něco otevřené nebo pootevřené, tedy to, co bylo vlastní předcházejícím vědeckým generacím, jež si většinou nečinily nárok porozumět mnoha oborům a vyslovovat o nich autoritativní soudy. *Humanum errare est* platí i dnes pro všechny generace badatelů.

2. Oscilace mezi akademickou, didaktickou a publicistickou, novinářskou stylizací způsobuje jistá omezení. Autor soustřeďuje své polemiky někdy jen na žurnalistické úvahy, jejichž autory jsou někdy dobří novináři, ale slabší znalci těchto odborných témat, která znají povrchně a o nichž se vyjadřují spíše ke dni, aktualizují je a tím je zplošťují. Úkolem odborníků je hlubinné studium, úkolem novinářů a politiků je využívat jeho výsledků v praxi pro lepší pochopení klíčových otázek, a hlavně pro adekvátní rozhodování a řešení. Jestli to dnes tak funguje, musí posoudit obě strany. Mnoho úkolů si autor dává a chce asi oslovit řadu adresátů, a to je ono úskalí: chce být popularizující a polemizující, chce veřejnost poučit jako své žáky o problematice, o níž údajně málo vědí. To ho musí nutně vést k omezení použitých pramenů, snad i preferovat jejich snadnou dostupnost, neboť ponořit se do skutečně odborné literatury o střední Evropě, Rusku, panslavismu, slavjanofilství nebo třeba i eurosijství v různých jazycích a v různých obdobích, asi by byl ve svých vyjádřeních obezřetnější. Takto v expurgované a redukované podobě

nemá proto ani pozorný čtenář možnost zjistit, co je zde nové, co se vynechalo a co není bráno v úvahu. Je zbytečné připomínat, kolik relativně důležitých položek v primární a sekundární literatuře zde chybí, to by nebylo seriózní, ale těžko si představit znalosti o střední Evropě bez toho množství knih v němčině a jednu ve francouzštině, které tomuto tématu věnoval Elemir Hantos,¹ nebo neuvést knihu autorovi věkově snad blízkého brněnského hungaristy Miroslava Jeřábka o něm a brněnském centru studia střední Evropy, jež se za první Československé republiky rozvíjelo mimo jiné na Právnické fakultě Masarykovy univerzity (Středoevropský ústav v Brně a Evropský studijní komitét v Praze).² Když se píše o národní identitě, stěží lze nezmínit jednu z posledních knih zvěčnělého Františka Kautmana,³ jestliže už pomíneme jeho posthumně vydaný spis o antroposkepticismu.⁴ Když za mnou před řadou let přijela na stáž tehdy mladá polská badatelka, jakoby

moje jmenovkyně Karolina Pospiszyl-Hofmańska projevující zájem mimo jiné o specifikum Slezska (v Polsku i jinde jsem v té době publikoval něco o střední Evropě a ona již znala sborníky tradičních brněnských konferencí o střední Evropě), s nímž mě kdysi z polské strany seznamoval například Dariusz Rott, autor brilantní studie o českých bratřích v Polsku, a v jejím rámci vypracovala a odevzdala zajímavou studii, viděl jsem, že téma střední Evropy přesáhlo dosavadní polská badatelská centra (jedním se staly např. Poznaň a Toruň). Jistá míra módnosti a slabší znalosti provází i jiné zde uvedené, náhle se vynořivší práce o střední Evropě. Naopak rád vzpomínám na naše společné snahy s Istvánem Käferem samostatně i v rámci tradičních brněnských česko-slovenských konferencí (1998–2019).⁵ Byla doba, kdy se střední Evropa stala módou a kniha o ní vyšla i v Kodani po první poválečné vlně spojené s Kunderovým esejem a rakouskými knihami.⁶ Někteří badatelé jsou

- 1 Viz jeho monografické studie: *Das Donauprobblem*. Wien, 1928; *Das Geldproblem in Mitteleuropa*. Jena, 1925;
- 2 JEŘÁBEK, Miroslav: *Za silnou střední Evropu: Středoevropské hnutí mezi Budapeští, Vídní a Brnem v letech 1925–1939*. Brno: Dokořán, 2008.
- 3 KAUTMAN, František: *O českou národní identitu*. Praha: Pulchra, 2015.
- 4 KAUTMAN, František: *Nemožnost člověka: základy filosofie antroposkepticismu*. Praha: Pulchra, 2017.
- 5 Viz *Brněnská hungaroslavistika a česko-slovensko-maďarské vztahy*. Eds. István Käfer – Ivo Pospíšil. Red. Erika Sztakovicsová. Vydanie podporil IVF 21110172 Academic discussion on history, culture and religion of Visegrád nations: new directions. Segedín: Gerhardus Kiadó. Vydané v spolupráci s Kabinetom hungaroslavistiky Ústavu slavistiky FF MU (Brno) a Českou asociáciou slavistov, Visegrád Fund, 2012; POSPÍŠIL, Ivo: *Dlhá a bohatá tradícia. História a kľúčové problémy brnianskych česko-slovenských konferencií (1997–2017)*. Slovenské pohľady, 2018, č. 3, s. 27–33.
- 6 Podrobněji viz POSPÍŠIL, Ivo: *Střední Evropa a Slované (Problémy a osobnosti)*. Brno: Ústav slavistiky Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, 2006.

silně senzitivní k módním tématům, na něž jim do té doby nezbyl čas, třeba k čtenářství nebo střední Evropě a podobně. Když jsem viděl názvy, např. o „kleštích dějin“, muselo mi to evokovat něco z mých dávnějších věcí a vybavit si, jak k tomu všemu došlo. Móda se netýká jen oblékání, ale i vědy. Témata střední Evropy a Ruska jsou dnes z různých důvodů protrahovaná a revidovaná; přítomná knižní studie patří k těm seriózním a užitečným, zvláště když si uvědomíme, jak obtížné je vysvětlovat taje obou okruhů laické veřejnosti. Zásadním problémem, jako vždy, je u širší veřejnosti deficit znalostí: vidíme to všude, v historii, filologii a vzhledem k snižující se úrovni vysokoškolského studia v těchto i jiných studijních programech se to nelepší. To jsem pochopil, když jsem se k něčemu z toho vyjadřoval našim politologům a přispěl jsem do pardubického sborníku.⁷

Nemělo by smyslu uvádět další různorodé koncepce střední Evropy, je zde příliš mnoho původních soudů, ale i mediálních zkratk, abychom nemuseli použít i jiných charakteristik; studovat střední Evropu diachronně i synchronně, soustředit se na středoevropské projevy a znaky v konkrétních detailech a raději být v geopolitických soudech zdrženliví. Zde jsme se ocitli u jedné obecnější otázky, totiž zda k těmto tématům přistupovat primárně deduktivně z ideových a sociálně vědních, tedy společensky

rámcovaných pozic, nebo jít ad fontes, nechat publicistické polemiky s laickou veřejností stranou a dojít k společenskému celku skrze jazyk a literaturu. Tak bychom došli sice možná k skromnějším, méně razantním závěrům, ale o to cennějším tak, aby nám polemičnost zcela nezastřela konkrétní detail.

3. A zde jsme u další marginální poznámky, jež se týká celkového vícestranného uchopení problematiky. Od odborníka Térova profilu bychom čekali spíše výlučnou koncentraci na komplexnost a hlubinnost, kterou by jeho brilantní jazykově stylistická dovednost zprostředkovala v první řadě odborné a teprve postupně i širší laické veřejnosti; na polemiky by mohlo dojít později právě na pozadí takové publikace i s rizikem podstatě slabší medializace a čtenářské atraktivity. Znalosti a analýzy, které autor i tu dílem poskytl, mohou překonávat jejich deficit u veřejnosti podle mého názoru trvaleji než hodiecentrické publicistické polemiky, byť dobře argumentované odbornou literaturou a vlastním vhledem. Každá generace se aktuálních, tedy i módních témat zmocňuje jakoby poprvé a objevuje je jako Kolumbus Ameriku dávno po vikiných, a možná i starých Egyptěanech, Féniceanech či dokonce Čiňanech. To je přirozené. Je však tu ještě jedna věc: třeba vzít silněji v úvahu, která se tato kontroverzní problematika, tedy střední Evropa, Rusko a národní identita,

7 POSPÍŠIL, Ivo: *Slovanství a střední Evropa*. In: HRODEK, Dominik a kol.: *Slovanství ve středoevropském prostoru. Iluze, deziluze a realita*. Pardubická konference (22.–24. 4. 2004). Praha: LIBRI, 2004, s. 23–35.

projevují například v literární tvorbě v širším slova smyslu mileniálů, tedy i generace sněhových vloček, neboť na nich záleží, jaké místo budou dnešní badatelé zaujímat, jak budou hodnoceni, a hlavně, jak se tento problémový okruh

bude traktovat. Víme sice, že literatura je svědectvím paměti, ale také je z ní známo mazání stop a odstraňování jmen a děl. To však nic nemění a nezmění na tom, že ve vědě, a to i humanitní, nelze ani dnes psát rok nula.

prof. PhDr. Ivo Pospíšil, DrSc.

Masarykova univerzita

Ústav slavistiky, Filozofická fakulta

Arna Nováka 1, 602 00 Brno, Česká republika

ivo.pospisil@phil.muni.cz

